

TƏHLİL

ABŞ-ın yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyası: müqayisəli təhlil

Oktyabrın 12-də Ağ Ev tərəfindən bəyan olunan ABŞ-ın Milli Təhlükəsizlik Strategiyası ənənəvi olaraq dünya nizamında yeni tendensiyaları, ölkənin xarici və daxili siyasət prioritetlərini, global sistemdə üzləşdiyi çağırışları, təhdidləri, imkanları özündə ehtiva edir. Onu da qeyd edək ki, bu ilin əvvəllərində açıqlanması gözlənilən yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyası Rusiya-Ukrayna müharibəsinin başlanması səbəbindən bir qədər gec bəyan olunub.

Bir qayda olaraq, bir neçə ildən bir qəbul olunan Milli Təhlükəsizlik Strategiyaları dəyişən Ağ Ev Administrasiyalarının xarici və daxili siyasətinin əsas istiqamətləri, hədəfləri ilə bağlı dövlətin ümumiləşdirilmiş nəzəri-konseptual sənədi hesab olunur. Sonuncu Milli Təhlükəsizlik Strategiyası (2021-ci ilin martında dərc olunan Müvəqqəti Milli Təhlükəsizlik Strategiyası nəzərə alınmazsa) 2017-ci ildə, Donald Trampın prezidentliyi dövründə qəbul edilib.

Yeni qəbul edilən Milli Təhlükəsizlik Strategiyasını 2017-ci ildə dərc olunan analoji sənəddən fərqləndirən əsas məqamları belə qeyd etmək olar: demokratik dünyanın və dəyərlərin gücləndirilməsinin vacibliyinin xüsusi vurğulanması, Birləşmiş Ştatların maraqlarına və mövcud dünya düzəninə Çinin ən böyük çağırış kimi dəyərləndirilməsi, Rusiyanın dünyada sülhə və sabitliyə, azadlıqlara birbaşa təhdid olaraq qeyd olunması, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə xüsusi yer verilməsi, ABŞ-ın müttəfiq və tərəfdaş dövlətlərlə çoxtərəfli və ikitərəfli müstəvidə əməkdaşlığının gücləndirilməsi.

Bayden administrasiyasının yeni 48 səhifəlik Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında digər fərqli məqamlar da var ki, onlar bir qədər sonra qeyd olunacaq.

Bütün bunlara baxmayaraq, hər iki strateji sənədə nəzər saldıqda, onlar arasında ciddi oxşarlıqların da olması qənaətinə gəlmək olar. Ən böyük oxşarlıq mövcud dünya düzəninə dəyərləndirilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, Bayden administrasiyasının qəbul etdiyi yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında “post-soyuq müharibə dövrünün bitdiyi” və “əsas güclər arasında rəqabətin getdiyi” açıq-aydın etiraf olunur. Dünya siyasətinə təxminən eyni yanaşma Trampın təsdiq etdiyi Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında da ifadə olunmuşdur. Bu kontekstdə Bayden administrasiyasının dərc etdiyi milli təhlükəsizlik sənədi 2015-ci ildə prezident B.Obamanın təsdiq etdiyi Milli Təhlükəsizlik Strategiyasından daha çox fərqlənir.

Ümumiyyətlə, Obamanın prezidentliyi dövründə qəbul olunan Milli Təhlükəsizlik Strategiyaları (2010, 2015) dünya düzəninə liberal-idealist yanaşmaları ilə seçilib və bu baxımdan, təsadüfi deyil ki, Çin, Rusiya kimi dövlətlər bu sənədlərdə potensial tərəfdaş olaraq qəbul edilir. Məsələn, 2015-ci ildə qəbul edilən Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında qeyd olunurdu ki, “ABŞ sabit, dinc, firavan Çinin yüksəlişini alqışlayır”. Və yaxud 2010-cu ilin milli təhlükəsizlik sənədində bəyan olunurdu ki, “Sovet İttifaqının süqutundan sonra dinc demokratiyaların dairəsi xeyli genişləniib, nüvə müharibəsi təhlükəsi aradan qalxıb, böyük güclər arasında münasibətlərdə sülh hakimdir, qlobal iqtisadiyyat böyüyüb”. Bu fikirlər dünya düzəni ilə bağlı Obamanın təsdiq etdiyi Milli Təhlükəsizlik Strategiyaları haqqında ümumi təsəvvür yaradır.

2017-ci ildə qəbul edilən Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında da Çin və Rusiya Birləşmiş Ştatların maraqlarına təhdid yaradan “təftişçi güclər” kimi qeyd olunmuşdur. Ancaq yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında Çinin və Rusiyanın müasir beynəlxalq münasibətlərdə oynadığı “pozucu” rola daha geniş yer verilir. Xüsusən Rusiya sənəddə “dünyada sülhə birbaşa təhdid” kimi nəzərdən keçirilir. Rusiyanın Ukraynaya hərbi müdaxiləsi və bu müdaxilə fonunda Moskvanın Qərblə kəskinləşən münasibətləri yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında nəzərə alınan əsas məqamlardan sayılmalıdır. Sənəddə Çin qlobal sistemə Rusiyadan fərqli olaraq, daha çox “pozucu” imkanlara malik güc mərkəzi kimi vurğulanır. Qeyd olunur ki, Çin “hərbi-siyasi, diplomatik, iqtisadi, texnoloji vasitələrlə beynəlxalq nizamı yenidən formalaşdırmağa çalışır.” Bununla belə, sənəddə Vaşinqtonun Pekinlə “məsuliyyətli rəqabət” aparmaq istəyinin olması da xüsusi vurğulanır.

Tramp və Bayden administrasiyalarının Milli Təhlükəsizlik Strategiyalarında dünya nizamının hazırkı təbiəti təxminən eyni cür qəbul edilsə də, ABŞ-ın qeyri-sabit, təhdidlərlə zəngin qlobal sistemdə həyata keçirməli olduğu siyasətin əsas istiqamətləri fərqlənir. Ağ evin son yüz ildə xarici siyasətdə aktuallaşdırdığı “Vilsonçu yanaşma” yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında da ifadə olunaraq, ondan “demokratiyanın yayılmasına dəstək, avtoritar rejimlərlə mübarizə” kontekstində bəhs olunur. Dünyada davamlı sülhün, əmin-amanlığın, firavanlığın liberal-demokratik dəyərlərin təntənəsindən asılı olması fikrini bölüşən Strategiyada ABŞ-ın qlobal nizamda əsas rolunun həm də bu dəyərlərin yayılmasına dəstək verməkdən ibarət olduğu qeyd edilir.

Onu da əlavə edək ki, Trampın Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında “demokratiya mövzusu” ABŞ xarici siyasətinin əsas problemlərindən, prioritetlərindən biri kimi qeyd olunmamışdır. Yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında Birləşmiş Ştatların bölüşdüyü universal dəyərlərin (demokratiya, qanunun aliliyi, insan hüquqları və s.) qorunması və inkişaf etdirilməsi xüsusən Vaşinqtonun sərt rəqabətdə olduğu dövlətlər (Çin, Rusiya, İran, Şimali Koreya və s.) ilə mübarizə prizmasından şərh olunur. Belə demək mümkündürsə, bu məqamı qabartmaqla, ABŞ soyuq müharibə illərində olduğu kimi, əsas rəqibləri ilə geosiyasi qarşıdurmaya həm də ideoloji fon verməyə çalışır.

Baydenin Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında qabardılan əsas aspektlərdən biri də qeyri-stabil dünya nizamında müttəfiq və tərəfdaş dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsidir. Sənəddə qeyd olunduğu kimi, ABŞ-ın fundamental qlobal maraqlarından irəli gələn bu əməkdaşlıq, demək olar ki, dünyanın əksər geosiyasi məkanlarını əhatə edir. Bu sırada Avro-Atlantik məkanda NATO, Hind-Sakit Okean regionunda QUAD, AUKUS və s. təşkilatların, platformaların adı qeyd olunur. Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında bəyan olunur ki, yalnız effektiv beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə transmilli problemlərin, təhdidlərin qarşısını almaq olar. Sənədə görə, ümumi maraqlara toxunan problemlərin həllində hətta

əsas rəqib dövlətlərlə də əməkdaşlıq mümkündür. Qeyd edək ki, Tramp administrasiyasının milli təhlükəsizlik sənədində dünya siyasəti böyük güclərin rəqabət meydanı kimi xarakterizə edilirdi və burada beynəlxalq əməkdaşlıq amilinə o qədər də önəm verilmirdi. Sənəddə “Hər şeydən öncə Amerika” prinsipi önə çıxarılırdı.

Yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında prioritet verilən əsas məqamlardan biri də iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədir. Sənəddə iqlim dəyişikliyi və iqlim böhranı ilə əlaqədar 31 istinad var. Halbuki 2017-ci ildə qəbul edilən Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında cəmi 1 dəfə iqlim dəyişikliyindən bəhs olunurdu. Trampın milli təhlükəsizlik sənədində biznes, iqtisadi mühit daha tez-tez xatırlanırdı.

Oktyabrın 12-də dərc edilən Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında digər yeni məqamlardan biri ölkəmizin də yerləşdiyi Cənubi Qafqaz regionu ilə bağlı qeydlərin olmasıdır. Sənəddə bildirilir ki, Birləşmiş Ştatlar Cənubi Qafqazda münafişələrin həlli istiqamətində diplomatik səyləri dəstəkləyəcək. Belə görünür ki, yaxın perspektivdə ABŞ-ın Cənubi Qafqazla bağlı siyasətində münafişələrin, problemlərin həlli prioritetlərdən biri olacaq. Son zamanlar Ermənistan və Azərbaycan arasında davam edən sülh prosesində ABŞ-ın vasitəçilik təşəbbüslərinin artması da əslində Ağ Evin qeyd olunan istəyini ifadə edir. Eyni zamanda, sənəddə qardaş ölkə və strateji müttəfiqimiz olan Türkiyənin Qərblə strateji, siyasi, iqtisadi, institusional əlaqələrin gücləndirilməsinin davam etdiriləcəyi də qeyd olunur.

Ümumiyyətlə, yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında daha çox diqqət yetirilən bölgələr Avropa, Qərb Yarımkürəsi və Hind-Çindir. Yaxın Şərqlə regionuna Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında əvvəlki analoji sənədlərlə müqayisə də daha az yer verilib. Bir sıra təhlilçilərin də gədiyi qənaət bundan ibarətdir ki, terrorizm təhlükəsinin azalması, Amerikanın enerji müstəqilliyi, Vaşinqtonun region ölkələrində dövlət quruculuğu prosesindən imtinası Yaxın Şərqlə bağlı yanaşmanın formalaşmasında əsas rol oynayıb.

Yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında daxili siyasətə, onun ayrı-ayrı istiqamətlərinə də xüsusi yer verilir. Sənəddə bəyan edilir ki, daxili və xarici siyasət arasında ayırıcı xətt qoymaq doğru deyil, bu səbəbdən də Birləşmiş Ştatlar dünya düzənində lider rolunu qorumaq, gücləndirmək üçün daxildə siyasi, iqtisadi, hərbi baxımdan da güclü olmalıdır. Milli maraqlara əsaslanan müasir sənaye və innovasiya strategiyası, elmi-texnoloji yeniliklərə genişhəcmli investisiyalar, hərbi gücün modernləşdirilməsi daxili siyasətdə prioritetlər kimi qəbul edilir.

Xüsusilə çağırışların, təhdidlərin artdığı müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində hərbi gücün modernləşdirilməsi, silah arsenalının yenilənməsi, ordunun döyüş qabiliyyətinin artırılması Ağ Evin hərbi strategiyasının əsas istiqamətləri kimi xarakterizə edilir. Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında bildirilir ki, ABŞ-ın hərbi gücünün artırılmasında məqsədlərdən biri Çin, Rusiya kimi rəqib dövlətləri çəkəndirməkdən ibarətdir. Həmçinin sənəddə qeyd olunur ki, ABŞ zərurət yaranarsa, milli maraqlarını qorumaq üçün hərbi gücdən istifadə etməkdə tərəddüd göstərməyəcək.

Yeri gəlmişkən, son zamanlar bəzi tədqiqat mərkəzləri ABŞ-ın cari vəziyyətdə hərbi gücünü o qədər yüksək saymırlar. Məsələn, bu günlərdə, Amerikanın tanınmış Heritage fondu 2023-cü il üçün ABŞ Hərbi Güc İndeksini açıqlayarkən, bir sıra parametrlər üzrə ölkənin hərbi gücünü “zəif” qiymətləndirmişdir. Eyni zamanda, həmin hesabatda bildirilir ki, yaxın perspektivdə orduda təxirəsalınmaz addımlar atılmasa, Birləşmiş Ştatlar üzləşdiyi münafişələrin önlənməsində problemlərlə qarşılaşa bilər.

Nəhayət, yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında ABŞ-ın dünyada lider rolunu möhkəmləndirmək və qlobal məqsədlərini reallaşdırmaq üçün üç əsas istiqamət bəyan olunur:

- 1) Amerika gücünün və təsirinin əsas mənbələrinə, alətlərinə investisiya qoymaq;
- 2) Qlobal strateji mühiti formalaşdırmaq və ümumi çağırışları önləmək məqsədi ilə millətlərin mümkün ən güclü koalisiyasını yaratmaq;
- 3) Böyük dövlətlərlə strateji rəqabət epoxasında ordunu təchiz etmək və ölkəyə yönələn terror təhlükəsini önləmək məqsədi ilə silahlı qüvvələri modernləşdirmək və gücləndirmək.

Beləliklə, Bayden administrasiyasının qəbul etdiyi yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyası qarşıdakı illərdə ABŞ xarici və daxili siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edir. Fikrimizcə, ABŞ-ın cari Milli Təhlükəsizlik Strategiyası ilə bağlı vacib və yeni məqamları əsasən belə sıralamaq olar:

Ağ Ev əvvəlki demokrat administrasiyalardan fərqli olaraq dünya siyasətinə liberal-idealist yanaşmadan uzaqdır və hazırkı qlobal nizamı "böyük dövlətlərin qarşıdurması, post-soyuq müharibə dövrünün bitməsi" kimi xarakterizə edir;

Çin və Rusiya (xüsusilə də Çin) dünya nizamına, o cümlədən, ABŞ-ın regional və qlobal maraqlarına ən böyük çağırış, təhdid kimi qəbul edilir;

Rusiya-Ukrayna müharibəsi və bu müharibənin nəticələri Vaşinqtonun qlobal və regional strategiyasının formalaşmasında ciddi rol oynayır;

ABŞ Çinin və Rusiyanın, eləcə də digər qlobal və regional rəqiblərinin dünya nizamı qaydalarını pozmaq üçün həyata keçirməyə çalışdıqları siyasəti önləmək üçün fəal diplomatiyaya, siyasi-ideoloji həmlələrə (demokratiyanın xarici siyasətdə aktualaşdırılması), iqtisadi və hərbi potensialının gücləndirilməsi strategiyasına üstünlük verəcək.

Müəllif: Mətin Məmmədli, aparıcı məsləhətçi, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi